

IV. Medalioane/Medallions

Petér Atzél

Un nume, o personalitate

Peter Atzel. A Name, a Personality

*Dragoș Aurel,
Bârsa, Arad*

Abstract

Atzel Petru has an assured pedestal in the panoply of Arad personalities, and the name remained and will remain for once and for all tied to Arad and Ineu history.

Key words: *legend, personality, properties, domains, administration*

Legende transmise pe cale orală, pe un ton de ironie, și, uneori, în derâdere, la adresa unor oameni care au făcut ceva pentru semenii lor, au țesut o cortină peste activitățile sociale, realizările economice și de infrastructură, consemnate de istoria vremii.

În cazul personajului al cărui portret încerc să îl creionez, mă întorc la memoria faptică, așa cum o consemnează documentele vremii, fără să dau crezare unei povești prea mult trâmbițată, de dragul senzaționalului. În toată documentarea mea nu am găsit nici o însemnare sau trimitere aluzivă la fapte care să îl pună într-o postură jenantă, din contră.

Petru Atzél – căci despre el se va face vorbire – se naște în 1835 februarie 17, la casa de curte din Șicula, unde tatăl lui, Atzél Ioan (Janos), ridicase o capelă catolică (1830) în cinstea și drept mulțumire lui Iisus Hristos, pentru toate

binecuvântările aduse familiei sale.

Pentru a înțelege personalitatea lui Petru Atzél, realizările și neîmplinirile acțiunilor sale în funcțiile administrative și politice la nivelul Comitatului Arad, ne întoarcem la început de secol 19, mai exact la anul 1803. În luna august 1803, Atzél Ștefan (István) cumpără de la erariu moșia Ineului cu satele: Șicula, Mocrea și Iermata, până la hotarul cu localitatea Seleuș, plătind pentru acest întins domeniu suma de 270.429 florini¹.

În 1808, preia și satul Gurba, cu o suprafață de teren de 90.000 de holde. Atzél Ștefan a îndeplinit mai multe funcții la Cancelaria aulică de la Viena, cum ar fi: cea de sfetnic judecător, consilier regal și sfetnic secret intern. Numele pe care îl purta înainte de a fi înnobilit – pentru serviciile aduse coroanei – era Sthal. Acest titlu de noblețe era purtat cu cognumele de „ineuan”. Cele două nume în traducere înseamnă “oțel” în germană și maghiară.

Înainte de a se muta la Ineu, familia Atzél era proprietara moșiei de la Șagu. Nu am găsit nici o notificare dacă moșia de la Șagu a fost cumpărată sau primită prin donație. Este cert că Ștefan Atzél a ocupat funcția de notar șef al Comitatului Timiș până la cumpărarea domeniului de la Ineu.

Ajuns la Ineu, Ștefan Atzél ridică un castel la Ineu, casa de curte de la Șicula, pe locul unde în anii socialismului va funcționa SMA-ul (stațiunea de mașini agricole). În anul 1808, va renova și repune în funcțiune fosta pivnița a lui Rákoczy de la Mocrea. Documentele atestă faptul că ar fi cea mai veche pivniță construită în județul Arad (1636) de către principele de atunci al Transilvaniei, Gh. Rákoczy I, cel care a susținut dezvoltarea viticulturii. Este săpată în stâncă de granit, iar pentru a fi pușcată piatra, s-a folosit praful de pușcă. Are forma de cruce dublă, cu o lungime de 60 de metri și înălțimea de 4-5 metri, având o capacitate de depozitare de 7500 – 8500 hl. Astăzi nu i se cunoaște destinatarul și nici nu poate fi vizitată. Pivnița lui Rákoczy nu poate fi obiectiv de vânzare-cumpărare, este bun de interes național, public și turistic. A încetat din viață în 25 iulie 1815, la castelul din Ineu. Familia Atzél Ștefan a avut patru băieți: Antal, Iosif, Alexandru și Ioan².

Antal Atzél (1789-1868) ajunge consilier regal și deputat în dietă între anii 1832-1836. Din 1836 îl găsim locțiitor de comite în Bekeș, iar din 1842, în localitatea Tornya din comitatul Cenad, unde își va găsi sfârșitul.

¹ *** *Aradul Peranență în istoria Patriei*, Arad, 1978, p.175.

² A. Dragoș, *Canalul Morilor Palatinul József al Crișului Alb din Comitatul Arad*, Arad, „V. Goldiș” University Press, 2011, p. 48.

Iosif Atzél (1791-1845) ajunge căpitan în armata imperială și posesor al Ordinului Vladimir – Regimentul Hessen-Hamburg. A locuit la castelul din Ineu și nu a fost căsătorit.

Alexandru (Sandor) Atzél (1793-1848) a fost cel care se ocupa de moșia de la Ineu împreună cu soția, Ottlik Anna. A construit castelul de la Mocrea (1834) unde au și locuit. Rămasă văduvă, Ottlik Anna se va ocupa de opere caritabile în localitatea Ineu. În anul 1855, susține financiar - se pare cu cea mai mare sumă - construcția spitalului din Ineu. Ottlik Anna este consemnată în analele Ineului ca fiind ctitorul actualei Biserici Romano-Catolice din Ineu. Nu au avut urmași. A decedat în anul 1869.

Ioan (Janos) Atzél (1794-1852), mezinul familiei, va administra moara Rovina I, iar după moartea fratelui Șandor, se va ocupa și de partea de moșie de la Ineu, Mocrea și Iermata, dându-i o mână de ajutor cumnatei Ottlik Anna, în administrarea domeniului. Din însemnările istoricilor aflăm că Ottlik Anna renunță la sarcinile administrative – care o depășeau – și neavând copii, lasă întreaga răspundere a administrării domeniului și a morii Rovina II (Mocrea), nepoților din partea cumnatului Ioan.

Ianoș Atzél va locui la casa de curte (casa castel) – Atzélhaza – din Șicula. El urcă treptele administrației imperiale, de la funcția de comandor al jandarmilor din județul Arad, până la cea de prefect și comisar imperial (chezaro-crăiesc)³.

Ioan Atzél își dezvoltă afacerile asociindu-se cu Álgýáy Leopold de Aldești. În calitate de arendaș principal, el obține un contract de arendare a domeniului erarial de la Médgyes Puszta, iar pentru o parte a domeniului încheie contract de subarendare cu Álgýáy Leopold de Aldești, în calitate de subarendaș. Colaborarea celor doi domni de pământ o vom regăsi în contractul de comercializare a produselor de fier de la ma-nufactură de prelucrare de la Zugău(Rănușa).Documentele au fost semnate în 1837⁴.

Funcția de comisar imperial, Atzél Ioan o va ocupa în ultimii ani de viață(1848-1852). El a avut ca urmași doi baieti și trei fete.

Fiul cel mare – Lajoș Atzél – alege cariera militară, ajunge la trupele de cuiraseri, unde se ridică până la gradul de locotenent major, iar mai apoi căpitan la regimentul de husari Miklós Nicolae. Îl vom reîntâlni pe Lajos Atzél în 1904, împreună cu baronul Ludovic Solymossy, donând sume de bani și făcând lobby pe lângă comunele din plasa Ineu, pentru susținerea

³ Márki S. , *Istoria Comitatului Arad și a orașului liber regesc Arad*, vol. II, Arad, 1895, p. 867.

⁴ S.J.A.N. Arad, Fond familial Álgýáy, pct. 4.

Spitalului Public de Plasă Ineu. Acest subiect va fi tratat într-o altă lucrare ce va întregi personalitatea lui Gh. Popa de Teiuș.

Cel de-al doilea fiu, Petér Atzél, urcă de tânăr treptele ierarhice ale administrației comitatului Arad. Vom reveni ceva mai încolo.

Între surorile fraților Atzél, Sofia este cea mai cunoscută, datorită educației primite și a calităților feminine. S-a implicat în susținerea operelor de caritate. Ea a fost căsătorită cu baronul Wodianer.

Gabriela (1829-1871) a fost căsătorită cu contele Szápary Bela. A murit tânără, la numai 42 de ani. S. Márki nu ne oferă și alte amănunte.

Despre cea de a treia fiică a lui Ioan Atzél, istoricul nu pomenește nimic. Se pare că a murit de timpuriu⁵.

Ne putem doar imagina sau vizualiza cu ochii minții vasta întindere a suprafețelor de pământ în proprietatea familiei Atzél, de la hotarul localității Chereuș, Gurba, Șicula, domeniul Ineului începând de la Tămand, continuând cu Rovina ce delimita hotarul cu localitatea Bocsig, Mocrea, Iermata, până la Seleuș.

Atunci când s-a hoărât în Adunarea Generală a Comitatului Arad din 27 – 30 iunie 1833 construcția Canalului Morilor, ing. Beszédes stabilise în urma măsurărilor efectuate și trasarea liniei viitorului Canal (1832), locurile unde vor fi construite 3 mori, pe această porțiune a canalului ce străbătea proprietatea familiei Atzél. Amplasamentul morilor era dat de diferența de nivel a apei din canal între localități și posibilitatea de a asigura o cădere de apă la roata morii de peste 2 mh.

“Contractul de asociere a acționarilor , încheiat în legatură cu Canalul de Moară coborâtor din Crișul-Alb, tras în Comitatul Nobiliar Arad” este datat și parafat 30 iunie 1833. Actul original este redactat în limba maghiară cu scris de mână și se găsește în original. Am avut bucuria de a-l avea în mână și să constat că este foarte bine conservat.

Actul fundamental este semnat de frații Atzél după cum urmează:

- Atzél Janos de Boros Jenö L.S.
- Atzél Josef de Boros Jenö L.S.
- Atzél Șandor de Boros Jenö L.S.
- Kiss Josef în calitate de comisar al domnului de pământ Atzél Antal de Boros Jenö⁶.

Morile trebuiau construite de domnii de pământ pe al căror domeniu a fost fixat locul construcției. La Moroda, unde urma să fie ridicată cea de a

⁵ Márki S., *op. cit.*, p. 868.

⁶ A. Dragos, *op. cit.*, p. 132.

treia moară a familiei Atzél, locul a rămas gol. Istoricii nu ne mai spun care să fi fost cauzele (cauza). Cel mai puternic argument îl constituie (și constituia) lipsa banilor, a resurselor financiare. Morile au fost un sprijin economic major pentru domnii de pământ, pentru că ele măcinau cu precădere pentru necesitățile domniei.

Domnii de pământ care au semnat Contractul de asociere, au finanțat și finalizat o construcție hidrotehnică UNICAT, au stipulat în convenția semnată la Arad, în 15 iulie 1842, menținerea perpetuă și vie a acestui Canal asociaționist. Ei au fost legați din punct de vedere economic dar și sufletește de funcția și funcționalitatea Canalului, au fost mândri că la inspecția oficială din 22 - 24 septembrie 1841, realizarea tehnică a Canalului – și a construcțiilor de pe linia lui – a fost găsită, fără nici o excepție, perfectă și utilă.

Petru Atzél se naște în 1836, an în care primele trei mori de pe linia canalului încep să macine: Buteni, Bârsa și Aldești.

Copilăria și-o va petrece la casa de curte de la Șicula. Părinții îi vor da o educație aleasă. Încerc să mă explic! În 1844, la vârsta de 8 ani, el a început studiul limbii elene, având profesor angajat. Ne-a rămas mărturie un caiet cu scris de mână al învățacelului Atzél Petru⁷.

La vârsta de 16 ani Petru își pierde tatăl, ceea ce nu îl împiedică să plece la Paris pentru continuarea studiilor. Mai mult, cred că era însoțit de profesorul personal. Fac această aserțiune întrucât pe notele de plată de la hotel și restaurant apar sumele achitate pentru două persoane: Paris, hotel Nelson (et de) și Berlin, perioada 1 februarie – 2 martie 1853⁸.

La întoarcere, pentru petrecerea vacanțelor la Șicula, a făcut mai multe opriri la Pesta, dar fără a ne lamuri care să fi fost rânduiala acestor vizite.

Se pare că de la o vârstă fragedă a trebuit să poarte povara administrării domeniului de la Ineu al întregii familii Atzél. Petru își pierde destul de timpuriu doi dintre unchii săi, Iosif (1845) și Sandor (1848). După pierderea tatălui, unchiul Antal nu se stie cât l-ar fi putut ajuta, pentru că el se mutase în Comitatul Cenad. Mai rămânea ca punct de sprijin fratele Lajos, dar acesta alesese cariera militară și nu credem că ar fi avut posibilitatea de a se ocupa de treburile administrative ale moșiei. Greul a căzut pe umerii tânărului Petru Atzél.

⁷ SJANAR Arad, *Fond personal Atzél Petér*, nr. 2, Șiculan 1844.

⁸ *Ibidem*, nr. 1, 1844-1853, chitanțe, corespondență.

Intră de timpuriu în administrația Comitatului Arad. La numai 25 de ani (1861), îl găsim în funcția de notar onorific al Comitatului⁹. Întreaga sa viață și activitate nu pot fi despartite de problemele existenței Canalului Morilor ca un tot unitar. Moștenise două mori: Rovina I (Bolocana) grevată cu 4 unități de roți de moară, Rovina II (Mocrea) cu 4 unități și locul de moară de la Moroda tot cu 4 unități. La dezbaterile din Adunările Generale ale Societății Canalului avea dreptul la 12 voturi.

În Adunarea Generală din 30 iunie 1833, a fost ales primul președinte al Societății Canalului de Mori în persoana lui Faschó József, vicecomite la acea dată al comitatului Arad. Funcția de președinte al Societății Canalului Morilor nu era remunerată, chiar dacă avea răspunderi și obligații de a rezolva problemele Canalului, mai ales în perioadele de viituri mari pe Crișul Alb. Faschó József va rămâne președinte al Societății Canalului de Mori până în anul 1866, când se stinge din viață.

Adunarea Generală a Societății Canalului – ca organ de conducere – prin membrii săi societari și la propunerea lor, aleg președintele cu vot majoritar. Pentru a putea înțelege ceea ce a urmat, cred cu tărie că înainte de convocarea Adunării Generale pentru alegerea președintelui, unul sau mai mulți dintre membrii societari, i-ar fi propus notarului și proprietarului de mori Petru Atzél, de a accepta funcția de președinte, ce urma a fi ales în cadrul Adunării Generale din luna mai 1866.

Petru Atzél a făcut un lucru extraordinar, pe care urmașii săi nu au reușit să îl egaleze, să-i continue exemplul demn de urmat. Adunarea Generală Extraordinară a Societății Canalului Morilor pentru alegerea viitorului președinte (al doilea) are loc în ziua de 17 mai 1866, la Arad. Petru Atzél, în discursul de investitură, va rosti un amplu panegiric, omagiind viața, personalitatea, activitățile și realizările unui om – Faschó József – în decursul unei vieți. A fost evocată munca lui de președinte al Societății – ca într-un Tedeum. Iată un succint rezumat al rostirii lui Petru Atzél, text care se găsește la Biblioteca Județeană Arad.

Faschó József s-a născut la Arad în 12 martie 1794. A fost fiul lui Atyja Janoš și Faschó Janoš, care era judecător de tablă, iar mama provenea din nobilimea mijlocie și purta numele de Anna Forray de Săvârșin.

În 1811, i-a reprezentat, la numai 17 ani, pe doi absenți la lucrările Dietei ungare, pe grof Fekete și baronul Tomasich. A avansat foarte repede în funcții administrative fiind numit viceprimar, în 1816 (la numai 22 ani),

⁹ Márki S., *op. cit.*, vol. 2, 1895, p. 659.

pentru ca în 1822 (28 ani), să fie numit prim procuror, iar în 1826 (32 ani), este ales prin ovații deputat al comitatului Arad.

În anul 1830, Faschó József este ales, tot prin aclamare, vicecomite secund al comitatului și totodată este ales deputat care să reprezinte Comitatul Arad la Dieta de încoronare, ocazie cu care regele ungar Ferdinand al V-lea I-a decorat cu titlul de cavaler al pintenului de aur.

De numele său sunt legate o serie de realizări: finalizarea construirii spitalului comitatens, regularizarea Crișului Alb, toată munca de pregătire a construcției viitorului Canal al Morilor, drumuri și officii poștale.

În anul 1835, este numit consilier regal, pentru ca în 1842, să îl găsim asesor al Tribunalului Cambial.

În 1845, este numit locțiitor al comitetului suprem al Aradului, locul se vacantase. Faschó József a avut o intervenție anterioară numirii sale, foarte critică: “sub regimul nelegal al administratorilor de comitat...” și cu toate acestea nu și-a erodat recunoștința stărilor comitatului față de el, va rămâne în funcție până în anul 1848.

În urma mișcărilor pașoptiste, Faschó József a făcut un pas înapoi, optând pentru funcția de președinte al Tribunalului. La cererea sa, în 1854, a fost pensionat, și ca o încununare a întregii sale activități, a fost decorat cu coroana de fier.

Faschó József a fost unul dintre proprietarii mijlocii ai Cermeiului încă din 1828, când primește prin donație o parte din domeniul erarial al localității. Ca om, a fost preocupat de înflorirea satului, care a devenit ulterior oppidum. A murit la Viena în 14 ianuarie 1866, după o boală grea. Pentru a întregi personalitatea lui Faschó József, enunță – face trimitere la înțelepciunea filosofiei romane și franceze.

Ce concluzii se pot desprinde din parcurgerea textului prezentat de Petru Atzél? La 30 de ani, era pregătit să facă față provocărilor vieții. Cunoștea limba greacă încă din vremea copilăriei la Șicula. În 1853, îl găsim student la Paris, iar germana și latina erau limbi obligatorii pentru acele vremuri.

Alegerea în funcția de președinte al Societății Canalului de Mori – la numai 30 de ani – a fost o mare responsabilitate, de care s-a achitat cu onoare.

În anul 1867, candidează și este ales în funcția de primar al orașului Arad, până în anul 1869. Ca primar al Aradului, îndeamnă populația

orașului să construiască casele cu cel puțin un etaj. Tot lui i se datorează crearea “Corsoului” din Arad¹⁰.

În 1869, candidează pentru Dietă, este ales și ocupă funcția de deputat al orașului Arad, pe listele partidului “guvernamental”. În răstimpul deputăției, transformă Cetatea Ineului în cazarmă pentru batalionul nr.11 de honvezi (infanterie), limba de comandă fiind maghiara.

Petru Atzél mai face un gest de mare omenie pentru comunitatea Ineului. A susținut zidirea Bisericii Ortodoxe (1864 - 1868), cu “hramul Sfinții Mihail și Gavril”, donând locul, piatra și lemnul. A fost sfințită în 1869.

Pentru merite deosebite (prestația sa în folosul orașului și al județului), în sprijinirea construcției de școli, lăcașe de cultură, sedii administrative în oraș și județ, i s-a acordat titlul de cetățean de onoare al orașului Arad în 1871¹¹.

În același an, 1871, luna mai, devine comite suprem al Aradului. Este pionierul și susținătorul construcției căilor ferate în comitatul Arad. În 1873, îi încredințează inginerului Boros Beni sarcina proiectării construirii căii ferate de pe valea Crișului Alb. Infrastructura căilor ferate a fost (era) sprijinită de statul dualist, prin emiterea de legi în acest sens¹².

În 1877, linia ferată Arad – Ineu este finalizată, iar în 1881 septembrie 5, se inaugurează linia ferată Ineu- Sebiș. În 1895, trenul circulă și de la Ineu la Hălmațiu, iar în 1896, linia este prelungită până la Brad. Arad – Brad 168 km lungime.

În 1875, este reconfirmat în funcția de comite suprem al Aradului, pentru ca, în ianuarie 1878, să se retragă din activitățile politice. În 1879, renunță și la funcția de prefect al Aradului¹³.

Procesele verbale ale Adunărilor Generale ale Societății Canalului Morilor consemnează vânzarea de către Petru Atzel a domeniilor de la Ineu baronului austriac Klein Ferencz, care la rândul-i, le revinde, în 1883, baronului Solymossy Ladislau¹⁴. Márki Sandor confirmă vânzarea la licitație a domeniilor de la Ineu, în 1879¹⁵.

Petru Atzél, chiar dacă a renunțat la activitățile publice, revine în politică în anul 1882, când a câștigat un loc de deputat al orașului Arad,

¹⁰ *Ibidem*, p. 623.

¹¹ *Ibidem*, p. 624.

¹² *Ibidem*, p. 625.

¹³ *Ibidem*,.

¹⁴ A.Dragos, *op. cit.*, p.49.

¹⁵ Markys S., *op. cit.*, vol. 2, p. 625.

având un mandat de doi ani, până în 1884¹⁶. În 1885, intră în Clubul “opozitiei moderate” și recâștigă alegerile în 1887.

În ianuarie 1892, Petru Atzél intră în cursa electorală ca și candidat al Partidului Național Maghiar, iar mai apoi ca reprezentant al întregii opoziții maghiare, reușind să iasă învingător. A fost deputat în legislatura 1892 – 1896. La următoarele alegeri pierde postul de deputat și se retrage din politică¹⁷.

După ce a renunțat la activitățile publice, se retrage și din activitatea politică, ocupându-se în ultimii ani doar de bunul mers al activităților la Canalul Morilor. Moare la Ineu, în 1901 august 11. Este înmormântat în cavoul familiei Atzél din incinta Bisericii Romano-Catolice din Ineu. Nu a avut urmași.

Atzél Pétru rămâne o personalitate complexă, desfășurând o activitate bogată, cu proiecte și realizări în aproape toate domeniile de activitate. Rămâne totuși un semn de întrebare: scoaterea la licitație a domeniilor de la Ineu!?

A avut bucuria și mulțumirea de a-și vedea în timpul vieții finalizat un proiect major, introducerea căii ferate pe valea Crișului Alb, Arad – Brad (1896). Pentru reședința de plasă Ineu, Petru Atzél a fost o personalitate aproape providențială. Nimeni nu e perfect. În 1870, se reconstruiește cetatea Ineului. În 1877, odată cu linia ferată Arad – Ineu, se construiește și fabrica de mobilă curbată. Doi ani mai târziu, linia ferată Ineu – Cermei este finalizată.

Vorbeam la începutul acestei prezentări a personalității lui Pétru Atzél că, trebuie să ne adăpăm la memoria faptică ce transcende vremea, la evidența realizărilor avute, indiferent de treapta administrativă pe care a stat. El are un pedestal asigurat în panoplia personalităților Aradului, iar numele Atzél Petru a rămas și va rămâne definitiv legat de istoria Aradului și a Ineului.

¹⁶ Arad, *Monografia orașului de la începuturi până în 1989*, Arad, 1999, p.116.

¹⁷ *Ibidem*, p.117.

Anexe

